

prinos u pokretanju omladinske aktivnosti, a rezultat su sve radne pobjede, koje je omladina izvojevala. Na IV kongresu SKOJ-a, održanom 12. do 14. 10. 1948. godine, a na osnovu prethodne odluke V kongresa KPJ, 370.000 članova SKOJ-a integrisalo se sa članstvom Narodne omladine Jugoslavije, jer su za to sazreli objektivni uslovi. Kongresu je prisustvovao generalni sekretar KPJ Josip Broz Tito, koji je predao odlikovanje Prezidijuma Narodne skupštine — ORDEN NARODNOG HEROJA, dodijeljen SKOJ-u »za herojstvo i upornost ispoljenu u borbi protiv nenarodnih režima stare Jugoslavije, za herojstvo i samopožrtvovanje ispoljeno tokom narodnooslobodilačke borbe, za herojstvo i nesebično zalaganje u izgradnji naše zemlje«.

Omladina Bosne i Hercegovine predstavljena je detaljno u sva tri dijela monografije. U nizu svijetlih likova članova SKOJ-a ističu se i mnogi mladi iz ove Republike. (Na str. 15. prezimena Miljenka Cvitkovića i Živka Jošila pogrešno su odštampana).

Djelo o SKOJ-u u cjelini, kao i svaki pojedinačni dio, imaju naučnu jednostavnost pogodnu za sve strukture čitalaca. Ilustracije, reprodukcije dokumenata, zbog svoje autentičnosti obogaćuju ovo djelo. Zamisao, koncepcija i realizacija zaslužuju puno priznanje. Naročito zaslužuju priznanje autori, koji su u zamišljenoj kolektivnoj koncepciji postigli punu usaglašenost u prezentiranju, pa su na taj način ostvarili ukupnu hronološku sintezu istorije Saveza komunističke omladine Jugoslavije.

Katica Tadić

»ZBORNIK 4«, STUDIJE, ARHIVSKA I MEMOARSKA GRAĐA O JEVREJIMA JUGOSLAVIJE, Jevrejski istorijski muzej, Beograd 1979.

Jevrejski istorijski muzej iz Beograda od 1971. objavljuje ediciju »Zbornik« čime treba da otpočne »izdavanje celog niza naučnih studija i sistematizovane istorijske građe koja će poslužiti ne samo širem korišćenju i upoznavanju već i daljoj naučnoj obradi, odnosno pisanju opšte istorije o jugoslovenskim Jevrejima«. Prva sveska edicije odnosi se na ulogu i značaj, kulturne i druge tekovine dubrovačkih Jevreja. Drugi (1973) i treći broj (1975) sadržavali su studije i građu o učešću Jevreja u narodnooslobodilačkom ratu. Poslednji, četvrti broj »Zbornika« čini osam manjih naučno-istraživačkih radova o Jevrejima u raznim mjestima Jugoslavije, njihovom pravnom i socijalnom položaju, kao i učešću u privrednom i kulturnom razvoju sredina u kojima borave. Tri memoarska članka najviše se dotiču pitanja vezanih za Jevreje u toku drugog svjetskog rata.

Budući da je izišao u godini kada je jevrejska zajednica u Jugoslaviji slavila značajne jubileje (šezdeset godina od osnivanja Saveza jevrejskih opština i ulazak u četvrtu deceniju postojanja i djelovanja

Jevrejskog istorijskog muzeja) najnoviji »Zbornik« predstavlja svojevrstan doprinos pokušajima da se upozna ili da od zaborava otrgne mnogo toga vezanog za ovaj etnički elemenat koji je odavno postao nerazdvojnim dijelom jugoslovenske svakodnevnice.

Milenko Beljanski, publicista iz Sombora, u članku »Somborski Jevreji (1735—1970)« tretira probleme njihovog pravnog i socijalnog statusa, koje argumentuje izvodima iz nekih zakonskih akata, popisa stanovništva, podacima iz matičnih knjiga rođenih i arhivskih dokumenata. Govori i o osnivanju i radu vjerske opštine i prve jevrejske javne škole u njenom okviru; u privrednom pogledu tamošnji Jevreji su okarakterisani kao utemeljači kožarske i tekstilne industrije. Autor, zatim, ističe masovno pristupanje jevrejske omladine naprednom radničkom pokretu i KPJ pred drugi svjetski rat i konstatuje da su svi sredinom 1944. internirani u logore gdje su pobijeni. Poimenično navodi žrtve fašističkog terora i poginule u NOR-u i završava članak sjećanjima nekolicine Somboraca na Jevreje — njihove sugrađane.

»Iz istorije novosadskih Jevreja« naziv je rada judaiste i književnog prevodioca Eugena Vebera. U napomeni je rečeno da on predstavlja dio saopštenja sa kojim je autor učestvovao na simpozijumu u Ajzenštatu u Austriji. Da je u »Zborniku« objavljen širi izvod saopštenja, vjerovatno bi se mogao steći potpuniji uvid u njegovu sadržinu. Ovako, ostaje da se zaključi da Verber u ovom odlomku (6 stranica) uglavnom analizira pravni položaj Jevreja u Novom Sadu od doseljenja do prvih decenija 20. stoljeća i daje neke podatke o sportskim društvima, udruženjima i cionističkim strujanjima među novosadskim Jevrejima.

Dr Leontije Pavlović, viši naučni savjetnik Muzeja u Smederevu, javlja se u ovom broju »Zbornika« sa »Prilogom izučavanju istorije smederevskih Jevreja«, preglednom slikom života i rada tamošnjih Jevreja od doseljenja do kraja drugog svjetskog rata. Između ostalog, izneseno je zanimljivo mišljenje da je jevrejska mahala u ovom gradu nastala po želji njenih stanovnika da se grupišu na jednom mjestu, da im, dakle, nije nametnuta u formi geta od strane vlasti. Nakon gotovo detaljnog opisa jevrejskog groblja, Pavlović donosi sjećanja nekih žitelja Smedereva na Jevreje, od kojih je samo troje preživjelo drugi svjetski rat.

Rad profesora dr Zdenka Zlatara, docenta na sveučilištu države Illinois u SAD, »Trgovina balkanskih Jevreja preko Dubrovnika u XVI i XVII stoljeću (analiza sistema izvoza)« predstavlja dio obimnije naučne studije i temelji se na podacima iz serija Historijskog arhiva u Dubrovniku. Od šezdesetih godina 16. stoljeća, kada se prvi put pojavljuje u izvorima, jevrejska trgovina preko Dubrovnika dostiže svoju kulminaciju u vremenu od kraja 16. do sredine 17. stoljeća. Jevreji većinom izvoze kože i vosak, a uvoze tkanine, srebrni novac i slično. Naglašeno je da su »dvadesetih i tridesetih godina XVII vijeka Sarajevo, Sofija i Beograd predstavljali tri daleko najveće i najaktivnije jevrejske trgovačke kolonije u unutrašnjosti Balkanskog poluotoka«, te da su činile okosnicu cjelokupnog sistema jevrejske izvozne trgovine preko Dubrovnika i Splita.

U članku »Učešće Jevreja u razvoju privrede Banata« Dragoljub D. Čolić, publicista iz Zrenjanina, donosi iscrpne podatke o njihovim

trgovačkim radnjama, trgovačkim i drugim udruženjima i dioničarskim društvima. Pripisuje im pionirske zasluge na polju industrije u Banatu, sa njihovom djelatnošću povezuje razvoj bankarstva, stvaranje prvih štedionica, mjenjačnica, zalagaonica i osiguravajućih društava, te zaključuje da je djelovanje jevrejskih privrednika u Banatu imalo pozitivan odraz na podizanje standarda tamošnjeg stanovništva.

»Jevreji u grafičkoj industriji Zrenjanina«, drugi rad istog autora, objašnjava uzroke njihove brojne zastupljenosti u ovoj oblasti sve do 1920, kada masovnije napuštaju grafičku industriju jer su stvoreni uslovi da se bave »drugim, korisnijim, lakšim i bezopasnijim zanimanjima«. Čolić nabraja Jevreje — vlasnike štamparija u Zrenjaninu, kao i publikacije koje su u tim štamparijama objavljivane.

Pod naslovom »Sinagoga u Zrenjaninu«, Dragoljub D. Čolić tretira probleme u vezi sa gradnjama dviju sinagoga, prve, podignute sredinom prošlog stoljeća, o kojoj govori gotovo uzgredno i druge, građene krajem stoljeća, kojoj posvećuje daleko više prostora. Opisuje njen izgled, čin osveštenja, daje spisak darovalaca novčanih priloga za njenu izgradnju i slično. Naposljetku, zaključuje da je sinagoga bila minirana i srušena u prvom naletu nacista 1941, njen građevinski materijal raznesen, a stvari, među kojima i skupocjene orgulje, doslovno izbačene na ulicu.

Kratki članak »Jevrejska škola u Šapcu u XIX veku« napisao je mr Milan Jevtić, kustos Narodnog muzeja u Šapcu. Nakon masovnijeg useljavanja jevrejskog življa u drugoj polovini 19. stoljeća, javila se potreba za organizovanjem redovne nastave za njihovu djecu u posebnoj školi. Po nekim podacima može se utvrditi da je škola počela sa radom 1901, te da je neprekidno funkcionisala do početka prvog svjetskog rata. Jevtić daje i dosta podataka o brojnom stanju šabačkih Jevreja, kao i spisak Jevreja — učenika šabačkih škola.

U memoarskom tekstu Esada Čengića, člana Savjeta republike Bosne i Hercegovine, pod naslovom »Sarajevski Jevreji«, autor, njihov sugrađanin, pokušava da kritički sagleda i ocijeni neke do sada manje ispitane i slabije poznate činjenice o ovdašnjim Jevrejima u periodu od 1939—1945. Promjerna u zvaničnom stavu prema Jevrejima Jugoslavije (1939), raznovrsne antisemitske mjere i teška ekonomska situacija u zemlji rezultirali su sve većim priklanjanjem Jevreja, a naročito njihove omladine, borbenoj liniji KPJ. U tom pogledu odlučujući uticaj imali su mladi jevrejski intelektualci koji su se školovali u domaćim i inostranim univerzitetima. Neposredno po okupaciji pobijeni su ugledniji sarajevski Jevreji i predstavnici vjerske zajednice. Već do sredine jula 1941. njih oko 4000 bilo je internirano u logore, a od ukupno oko 12000, koliko ih je prije rata bilo u Sarajevu, 9000 ih je u toku te četiri godine palo kao žrtve fašističkog terora ili je poginulo aktivno učestvujući u NOB-u. Istaknut je izuzetan stepen solidarnosti drugih nacionalnih grupa sa Jevrejima koji se, uprkos vrlo strogim zabranama i kaznama, manifestovao na razne načine. Znatnu pomoć pružala im je i sarajevska partijska organizacija. Sa svoje strane, »Jevreji komunisti, skojevci i simpatizeri komunističke partije« služili su kao siguran oslonac Partiji u prvim danima nakon okupacije. Angažovali su se i u ilegalnom radu, sakrivanju partijske tehnike, rasturanju raznog materijala i slično. Analizirajući uzroke učešća relativno malog broja Je-

vreja u jedinicama narodnooslobodilačke vojske (400), autor smatra da je to proizašlo iz specifičnog postokupacionog tretmana jevrejskog življa od strane okupatora, nepovoljnih uslova za upućivanje na oslobođenu teritoriju, kao i otežavanja normalnog razvoja ustanka četničkim uticajem krajem 1941. i početkom 1942. U jednom od posljednjih odjeljaka svog zanimljivog rada, koji po mnogo čemu prevazilazi okvire isključivo memoarskog, Čengić kaže: »Ko god se bude odlučio da ozbiljno proučava bilo koje područje ljudskog stvaralaštva na tlu Bosne i Hercegovine za posljednja četiri vijeka, on ne može mimoći rezultate vitalnog i neimarskog duha Jevreja, ne može a da ne zaključi da su ti rezultati bili veliki i da imaju trajnu vrijednost. Međutim, najnezabornije vrijeme prisustva jevrejskog stanovništva na ovom tlu ostaće period u kojem su njemački fašisti osudili na smrt sve Jevreje svijeta, a time i Jevreje Sarajeva, i kada su ti na smrt osuđeni ljudi, ne priznajući smrt, ... nesebično davali svoj doprinos naporima slobodoljubivog čovječanstva pri konačnom slamanju njemačkog fašizma«.

Memoarski članak Mare Jovanović, učiteljice iz Šapca, nosi naslov jedne jevrejske pjesme, »Wir packen, Wir auspacken...«, a podnaslov mu glasi: »Tragična sudbina Jevreja izbeglica u Šapcu 1941.« U njemu je na topao i čitaocu vrlo blizak način rekonstruisan slijed događaja u vezi sa grupom od oko 1300 jevrejskih izbeglica iz Austrije, Njemačke i Čehoslovačke koja je 1939. stigla u Šabac sa namjerom da se preko Dunava prebaci u Palestinu. Njihova susjeda se sjeća njihovog načina organizovanja života i rada, prijateljskih odnosa koje su ubrzo uspostavili sa Šapčanima, masovnog učešća jevrejske omladine u demonstracijama od 27. marta 1941. Opisuje, zatim, i poniženja i strah koji su uslijedili nakon okupacije, podršku koju im je u tim teškim trenucima pružalo ostalo stanovništvo, život u logoru na Savi u koji su bili internirani i, na kraju, poimenično nabraja 1057 šabačkih Jevreja — žrtava fašističkog terora.

U ovom broju »Zbornika« još je objavljen i memoarski članak preminulog beogradskog ljekara dr Milutina Velimirovića »Jevreji u Pirotu«. Autoru je pošlo za rukom da ukratko prikaže razvojni put jevrejske zajednice u Pirotu od doseljenja njenih prvih članova posljednjih decenija 18. stoljeća, pa sve do masovnog stradanja u drugom svjetskom ratu. Iznesenc su njihove zasluge na privrednom planu, pomenuta zanimanja kojima su se najčešće bavili, data slika mahale u kojoj su bili nastanjeni i posebno naglašeno da su Jevreji uspjeli razviti žive prijateljske veze sa Piroćancima ostalih nacionalnosti.

Vojka Besarović

GODIŠNJAK DRUŠTVA ISTORIČARA BOSNE I HERCEGOVINE
godina XXVIII—XXX, 1977—1979, Sarajevo, 1979, 356 str.

Nedavno je iz štampe izašao najnoviji broj Godišnjaka Društva istoričara Bosne i Hercegovine. Nastavljajući sa objavljivanjem tekstova iz svih istorijskih perioda i svih oblasti naše istorije, Godišnjak i ovoga